

Z METODYKI NAUCZANIA NA WYDZIALE ZAOCZNYM WSP
(Geografia regionalna ZSRR i państw demokracji ludowej)

Rozpoczynając pracę na Wydziale Zaocznym WSP, nie wierzyłem w jej powodzenie. Wyniki jednak kolejnych sesji egzaminacyjnych wykazały, że mimo dużych jeszcze braków i niedociągnięć w metodyce nauczania, z których obecnie zdajemy sobie sprawę, stopień przygotowania studentów Wydziału Zaocznego dorównuje wiadomościom studentów wydziałów stacjonarnych na WSP. Sesje wykazały, że studenci zdobyli samodzielnie wiedzę rzetelną, umieją ją stosować, dają sobie radę z podstawową literaturą geograficzną.

Podstawą studiów zaocznych z geografii jest systematyczna, samodzielna, indywidualna praca studenta, oparta o podręcznik, o samodzielne studium wskazanej literatury i samodzielne obserwacje terenowe. Jako wprowadzenie i zaprawa do tej pracy służą:

- 1) Wykłady i ćwiczenia w czasie sesji naocznej.
- 2) Programy pisemne, które powinny pomóc studentowi w racjonalnej organizacji indywidualnej pracy.
- 3) Prace kontrolne, których celem jest nie tylko kontrola, ale przede wszystkim kierowanie samodzielną pracą.
- 4) Konsultacje i repetytoria, mające na celu wyjaśnienie trudniejszych partii materiału naukowego i pomoc w samokształceniu.
- 5) Wreszcie egzaminy, które będąc sprawdzianem wydajności i jakości pracy, stają się zachętą do dalszego kontynuowania samokształcących studiów.

Wszystkie te formy kształcenia mają specyficzny charakter w zestawieniu z analogicznymi formami w stacjonarnej WSP. Student Wydziału Zaocznego, a również i profesor oraz korektor kierujący jego pracą, muszą zdawać sobie sprawę, że studia zaoczne, mimo identycznego programu i po ich zakończeniu identycznego dyplomu, różnią się zasadniczo od studiów sta-

cjonarnych. Różnice polegają na tym, że studiujący zaocznie ma większe obowiązki. Oprócz nauki, ma także pracę zawodową i społeczną oraz zazwyczaj obowiązki rodzinne. W czasie swych studiów może on tylko w minimalnym stopniu korzystać z bezpośredniej pomocy pracowników naukowych. Rozpoczynając studia, ma do pokonania wielką trudność, która prawie nie występuje u studentów "zwykłych", mianowicie - musi sam nauczyć się samodzielnej pracy z książką, prawie bez pomocy pracownika naukowego. Wszystkie te różnice powodują, że wielu kandydatów zostawionych bez pomocy, już w pierwszych tygodniach, natknąwszy się na trudności w nauce, zniechęca się i rezygnuje z dalszych studiów. W związku z tym, kierujący pracą studenta profesor, winien dobrać i wskazać mu takie formy organizacyjne i metody pracy, które by przynajmniej w części wyeliminowały ujemne skutki różnic między studiującymi na wydziałach stacjonarnych i zaocznych. W metodach pracy musi zatem zachodzić istotna różnica między systemem zaocznym i stacjonarnym.

Jaką rolę powinien spełniać na Wydziale Zaocznym wykład? Wydaje mi się, że podczas wykładu na sesji naocznej powinien zaczynać się proces przyzwyczajania studenta do samodzielnego myślenia i samodzielnej pracy w zakresie wykładanej dyscypliny. Tu powinno kształtować się jego zainteresowanie przedmiotem i chęć jego poznania. Tu powinien student otrzymać metodę uczenia się i racjonalnego rozplanowania samodzielnej pracy. Wykład na sesji naocznej winien być niejako metodycznym przewodnikiem pracy studenta, wskazywać mu metodę pracy, powinien być bodźcem pracy samodzielnej, powinien wskazywać mu, jak korzystać z podręcznika i z literatury, gdzie jej szukać, co z niej wyzyskać i sobie przyswoić.

Proces przyswajania wiedzy na wykładzie powinien być pierwszym zapoznaniem się z problematyką i zakresem wykładanego przedmiotu. Tutaj należy słuchaczowi wskazać działy, na jakie cały kurs się rozpada, w jakiej kolejności należy je przerabiać. Wykład powinien studenta nauczyć rozróżniać sprawy ważne od ubocznych oraz ustalić wymogi w zakresie danej dyscypliny. Wykład nie powinien jednak dawać pełnej i gotowej wiedzy - tego w kilkunastu godzinach w sesji naocznej nie da się uzyskać, ale wskazywać drogę do jej poznania i przyswojenia. Na wykładzie ma student kształcić się, obserwując w jaki sposób wy-

kładowca analizuje, argumentuje, jak uogólnia dane zagadnienie, ma się więc uczyć analizy i wyciągania z niej wniosku, dalej, trwałego, twórczego przyswojenia wiedzy. Wykład wreszcie poda studentowi te wiadomości, których on nie znajdzie w łatwo dostępnej literaturze. Po wykładzie dopuszczalne powinny być zapytania, dotyczące poszczególnych, poruszonych zagadnień, spraw niezrozumiałych dla studenta, wymagających pogłębienia uzupełniającej literatury itp. Pytania takie prowadzić będą do indywidualnych i zespołowych konsultacji, ułatwią nawiązanie bezpośredniego kontaktu profesora i studentów.

Wychodząc z wyżej podanych założeń, w wykładach na sesji naocznej z geografii ZSRR i krajów demokracji ludowej, zwróciłem słuchaczom uwagę na cel nauczania tego przedmiotu. Ma on im dostarczyć konkretnych wiadomości do nauczania tego przedmiotu w szkole stopnia licealnego oraz pogłębić i uzupełnić ich geograficzne wykształcenia jako przyszłych nauczycieli szkoły średniej. W wykładzie słuchacze otrzymali w ogólnym zarysie całokształt problematyki dla zorientowania się w zakresie i ważności poszczególnych partii materiału naukowego, zaznajomili się z jego podziałem wedle zagadnień i porządkiem ich przerabiania. Unikając spłylenia treści i streszczenia podręcznika, wskazywałem przede wszystkim metodę poznania i charakterystyki poszczególnych zagadnień. Wskazałem następnie literaturę obowiązkową, określając w ten sposób wymogi oraz literaturę potrzebną do głębszego poznania niektórych ważniejszych problemów, względnie konieczną dla wypracowania przewidzianych prac kontrolnych.

Studenci otrzymali powielony "program materiału naukowego w rozbiciu na miesiące", zawierający wskazówki, na jakie działy kurs się rozpada, w jakiej kolejności należy poszczególne części przerabiać. W programie tym podana była problematyka przedmiotu oraz obowiązkowa i dodatkowa, uzupełniająca literatura. Interpretacją i wyjaśnieniem programu zająłem się w pierwszych godzinach wykładów, podając równocześnie, którym partiom materiału naukowego należy więcej poświęcić uwagi. Równocześnie starałem się podać także metodę pracy z podręcznikiem, rozkład i planowanie pracy samodzielnej w czasie, sposoby samokontroli opanowania materiału naukowego, metodykę

opracowywania prac kontrolnych itp. Niektórymi zagadnieniami zająłem się obszerniej, starając się je szczegółowiej przedstawić. Były to bądź zagadnienia trudniejsze, wymagające wyjaśnień, bądź też takie, które nie są uwzględnione w łatwo dostępnych podręcznikach w języku polskim, a które wydają się być konieczne dla ujęcia całokształtu wiadomości z zakresu geografii regionalnej omawianych państw. W wykładzie zatem omówione zostały zagadnienia budowy geologicznej obszaru, podział na jednostki fizjograficzne i ich charakterystyka. Zagadnienia klimatu, hydrografii ujęto ogólnie, odsyłając słuchaczy do podręcznika. Szerzej potraktowano strefowy układ elementów krajobrazowych ZSRR oraz zagadnienia ludnościowe, zmiany w stosunkach demograficznych po Wielkiej Rewolucji i osiągnięcia w tym względzie, w związku ze zmianami ustroju gospodarczego i politycznego. Po krótkim przedstawieniu ogólnej charakterystyki gospodarczej ZSRR i zasad geograficznej rejonizacji podstaw o planowej gospodarce, omówiono przykładowo jeden region gospodarczy ZSRR i jedną republikę związkową, zwracając uwagę na metodę opisu i schemat geograficzno-gospodarczej charakterystyki obszaru oraz na związki, zachodzące między poszczególnymi zjawiskami w danym regionie. Tu zwrócono szczególną uwagę na analizę procesu tworzenia się nowej geografii gospodarczej tych państw, na opanowywanie chaotycznej gospodarki, jako pozostałości czasów kapitalistycznych, na dążność do równomiernego rozmieszczenia sił wytwórczych i na zmiany struktury gospodarczej tych państw. Osobnym problemem było zagadnienie nowych, odrębnych więzi i wzajemnych stosunków między państwami krajów demokracji ludowej oraz stosunek do ZSRR. Analogicznie potraktowano zagadnienia geograficzno-gospodarcze krajów demokracji ludowej.

Przy takim omówieniu chodziło, obok szczegółowej naukowej i metodologicznie poprawnej analizy wybranego zagadnienia lub regionu gospodarczego, o podanie słuchaczom metodycznych wskazówek, jak należy podchodzić do zagadnień geografii regionalnej, fizycznej i gospodarczej, jak wyzyskać i stosować nabyte w ubiegłych latach wiadomości z różnych działów geografii fizycznej ogólnej, jak przeprowadzać charakterystykę geograficzną omawianych krajów, jak poprawnie naukowo charakteryzować region pod względem gospodarczym, na jakie momenty przy takiej

charakterystyce zwracać szczególną uwagę itp. Przy tej okazji omówiono również, jak wykorzystywać przy uczeniu się mapę, jak korzystać ze statystyk, ilustracji itp., aby wytworzyć sobie w umyśle właściwy obraz omawianego kraju, poznać jego ekonomikę i wiadomości te najłatwiej i najtrwalej sobie przyswoić.

Uzupełnieniem wykładów na sesji naocznej są ćwiczenia. Dają one możliwość najbardziej bezpośredniego kierowania pracą studenta. Ich celem jest wyrabianie w studentach zdolności jasnego i ścisłego formułowania wniosków oraz przyswajania sobie podstawowych metod pracy naukowej. Ćwiczenia uczą studenta naukowego myślenia oraz umożliwiają mu głębsze zapoznanie się z materiałem naukowym.

Ćwiczenia z geografii ZSRR i krajów demokracji ludowej wprowadzały studenta w dokładniejszą i głębszą znajomość niektórych kluczowych odcinków geografii omawianych krajów, uczyły stosowania nabytej w ubiegłych latach wiedzy z geografii ogólnej w praktyce, na konkretnym przykładzie z geografii regionalnej, uczyły prac z podręcznikiem, wskazywały na możliwości wyzyskania literatury. Ćwiczenia te uczyły studenta na konkretnym przykładzie analizować mapę i wskazywały, jak ją wyzyskać dla poznania i przyswojenia sobie wiadomości z geografii regionalnej, aby uzyskać dobre wyobrażenie omawianego regionu. Były to zatem ćwiczenia o charakterze dyskusyjnym.

Ćwiczenia w letniej sesji naukowej miały charakter raczej wprowadzający. Studenci nie znali jeszcze materiału naukowego i nie mieli czasu przygotować się do ćwiczeń. Wyzyskując zatem wiadomości studentów z ubiegłych lat z geomorfologii, hydrografii, klimatologii itp., prowadzono ćwiczenia z analizy mapy szczegółowej, topograficznej, odpowiednio dobranych, typowych krajobrazów omawianych krajów: np. typy wybrzeży limanowych, krajobraz gór średnich i wysokogórski, płyty wyżynnej, jarowej, niziny bagnistej, krajobraz lessowy, akumulacji lodcowej, pojeziernych itp. Wszystkie przerabiane w ćwiczeniach przykłady winny być zlokalizowane na mapie całego państwa, przerabiane w małych zespołach, a analiza mapy musi być omówiona ustnie, względnie pisemnie dla całej grupy. Dalsze ćwiczenia dotyczyły mapy hydrograficznej i klimatycznej i były przerabiane frontalnie całą grupą.

Ćwiczenia takie realizują powtórzenie znanego studentom materiału z różnych gałęzi geografii ogólnej, uczą kompletnego łączenia wiadomości, przeciwdziałają szufladkowaniu wiadomości i uczą łączenia teorii z praktyką: stosowania teoretycznych wiadomości geografii ogólnej do konkretnych zagadnień geografii regionalnej.

W sesji zimowej naocznej, kiedy studenci są już z materiałem naukowym w pewnym stopniu zapoznani, można przeprowadzić dalsze ćwiczenia, wymagające już uprzedniego przygotowania. Celem ich były analiza map gospodarczych (na podstawie podręcznego atlasu ZSRR) poszczególnych regionów, wyciągnięcie stąd wniosku o ich wzajemnych związkach i poprawna charakterystyka roli środowiska geograficznego, charakterystyka geograficznej lokalizacji i rozmieszczenia sił wytwórczych, przeobrażeń przyrody i gospodarki na skutek planowej gospodarki budującego socjalizmu społeczeństwa socjalistycznego, zmiany w strukturze i ekonomice ZSRR, zaszkłe po Wielkiej Rewolucji.

W sesji zimowej przerabiano także ćwiczenia na mapach konturowych, jak np. rozmieszczenie większych miast (dla zapamiętania nazw i lokalizacji miast), okręgów górniczych, przemysłowych itp.

Niezwykle ważną, jak przekonałem się z rozmów ze słuchaczami, formą pracy na Wydziale Zaocznym są pisemne programy, omawiające i regulujące organizację samodzielnej pracy domowej studenta i rozplanowania jej w czasie. Są to pewnego rodzaju przewodniki metodyczne. Powinny one podawać studentowi zakres materiału do przerobienia na każdy miesiąc z dość dokładnym określeniem problematyki przedmiotu, sposobu jej opracowywania, literaturę i inne wyczerpujące wskazówki, dotyczące planu i organizacji pracy.

Wydaje mi się, że można by do programu dodać szereg pytań. Przy oddawaniu każdej pracy kontrolnej, student winien dać odpowiedź na załączone pytania, dotyczące metody opracowywania pracy kontrolnej, zakresu przerobionego materiału, trudności, na jakie w pracy natrafia itp. Stanowiłoby to z jednej strony kontrolę jego pracy, z drugiej zaś ją ułatwiało i mobilizowało do dalszych wysiłków.

Inną formą pracy na Wydziale Zaocznym są prace kontrolne. Celem ich jest nie tyle kontrola i sprawdzanie wiedzy, ale

przede wszystkim kierowanie samodzielną pracą studenta. Prace te są sprawdzianem metody samokształceniowej i sprawdzianem orientacji w materiale przerabianym. Powinno to przebiegać się w recenzji prac, gdzie recenzent zwracać ma uwagę nie tylko na błędy, ale winien w nich także wskazywać drogi ich uniknięcia, zaznajamiać z lepszymi metodami pracy, wskazywać na literaturę, dawać rady i wskazówki co do dalszej pracy studenta.

Mała ilość prac przewidziana w programie dla mojego przedmiotu, trudność w zakresie geografii regionalnej państw doboru takich tematów, które by zmuszały studenta do twórczej, samodzielnej pracy, gdyż student rozporządza zaledwie mniej lub więcej dokładnym podręcznikiem i mało dokładnym atlasem, czyni prace kontrolne z geografii regionalnej czasem mało wydajnymi. Wyprowacowania te z konieczności ograniczają się najczęściej do mniej lub więcej udanego wyrażenia swoimi słowami treści podręcznika, a u mniej obowiązkowych studentów tylko do jego streszczenia. Takie prace spływają zagadnienie samokształcenia, nie spełniają więc roli, jaką powinny odegrać. W innych działach geografii, jak np. w geomorfologii, hydrografii, w wstępie do geografii, czy w klimatologii, gdzie można nawiązać do środowiska, wartość prac kontrolnych jest o wiele większa, gdyż student, aby odpowiedzieć na temat, musi naprzód poznać zagadnienie z podręcznika, z literatury, a następnie zilustrować je konkretnym przykładem z własnego środowiska. W geografii regionalnej wydaje się być jedynie najbardziej celowe stosowanie w tematyce prac kontrolnych porównań oraz referatów z monografii naukowych.

Zastanowić by się należało, czy przy niektórych przedmiotach (m.i. przy geografii regionalnej), oprócz prac kontrolnych, nie byłyby celowe krótkie, ale częste zadania domowe, będące odpowiedzią na konkretne krótkie tematy jednostkowe, a nie problemowe, z zakresu wyznaczonego do przerobienia w pewnym okresie materiału naukowego. Zadania takie nie byłyby, rzecz jasna, sprawdzianem metody samodzielnej pracy, ułatwiłyby jednak kontrolę pracy domowej studenta, zmuszałyby go do pracy systematycznej, prostowałyby ewentualnie mylne wyobrażenia i przynosiłyby większą korzyść studentowi w poprawnym przyswajaniu sobie materiału naukowego. W takim bowiem przedmio-

cie, jak geografia regionalna świata, wobec braku w języku polskim szerszej literatury, którą by student mógł rozporządzać i wobec braku stojącego na poziomie uniwersyteckim podręcznika, trudno mówić o pracach bardziej samodzielnych i oryginalnych.

Bardzo ważną rolę przy studiach zaocznych spełniać winny konsultacje i repetytoria, jako te formy pracy, które wdają studenta do systematycznej nauki, pobudzają samodzielność myśli i rozbudzają zamiłowanie naukowe. W obecnej organizacji Wydziału Zaocznego WSP stosowanie bezpośrednich konsultacji napotyka na pewne trudności. Student styka się z Uczelnią i profesorem zasadniczo 2 razy w roku, bezpośrednio zatem konsultacje mogą odbywać się jedynie w sesjach naocznych. Potem możliwe są tylko konsultacje w formie pisemnej.

W początkowej sesji letniej, kiedy student nie zna jeszcze problematyki przedmiotu, dotyczyć one winny wskazówek wykładowcy, odnoszących się do uczenia się, konspektowania literatury, rozkładu materiału naukowego, sposobów jego przyswajania, literatury obowiązkowej i uzupełniającej, organizacji systematycznej pracy własnej itp. Wtedy też trzeba omawiać problemy z zakresu materiału naukowego, nasuwające się studentom w czasie wykładów, wyjaśniać trudniejsze, mniej zrozumiałe partie materiału.

W sesji zimowej natomiast konsultacje mają mieć inny charakter. Byłoby wskazaniem organizować w tym okresie konsultacje przymusowe o charakterze repetytoryjnym. Na konsultacjach takich student zdawałby sprawozdanie ze swej pracy. Dotyczyłyby one sposobu uczenia się, wyzyskanej literatury, sposobu wyzyskania mapy. Byłyby przy tym omawiany zakres materiału naukowego, jaki student winien sobie przyswoić, prostowane mylne ujęcia itp. Tego typu obowiązkowe konsultacje o charakterze repetytoriów wydają się bardzo celowe. Uprzednio zapowiedziane, zmuszałyby studenta do przygotowania materiału z danego przedmiotu. Wykładający zaś miałyby możność skontrolowania wiadomości studenta, uzupełnienia ewentualnych braków, sprostowania błędnych pojęć itp. Słowem - mógłby kierować pracą samokształceniową studenta. Repetytoria byłyby jednym z bardzo ważnych czynników mobilizujących studenta do systematycznej pracy. Ich wyniki mogłyby być brane pod uwagę przy egzaminach rocznych.

Stosowane przez mnie konsultacje indywidualne i zbiorowe w sesji zimowej wykazały, że studenci do końca grudnia mało przerobili materiału naukowego. Metoda pracy nad przyswajaniem sobie wiadomości z geografii regionalnej nie zawsze była racjonalna, nie umieli stosować znanych wiadomości z różnych dziedzin geografii ogólnej do konkretnego przykładu z geografii regionalnej. Wykonywane przez nich prace kontrolne nie były wynikiem systematycznej nauki. Do opracowania ich były czytane (nie przyswojone) tylko odpowiednio wyrwane z całości partie materiału naukowego, streszczane najczęściej i niedostatecznie przemyślane. Przeprowadzone konsultacje i podane wskazówki dały, wydaje mi się, wynik. Prace kontrolne były przesyłane w drugim semestrze bardziej regularnie, gruntowniej opracowywane, a wyniki egzaminu były na ogół pozytywne. Nie wątpię, że zmiana systemu konsultacji na sesji zimowej przyczyniłaby się niewątpliwie do dalszej poprawy wyników.

Konsultant, udzielając rad i wskazówek, winien dążyć do tego, aby za pomocą odpowiednio postawionych pytań uchwycić źródła trudności studenta, poznać metody jego pracy i skutecznie nimi pokierować. Atmosfera przyjaźni i zaufania osmieli i zachęci studenta do dyskusji i aczkolwiek konsultacje nie zawsze będą miały na celu sprawdzenie wiadomości studenta, to niejednokrotnie konsultant "mimo to" je sprawdzi, co ułatwi mu kierowanie jego pracą samokształceniową.

Niemniej ważną od omówionych formą pracy na studiach zaocznych jest roczny egzamin studenta. W tym końcowym etapie pewnego okresu samokształcenia jest on konkretnym i realnym sprawdzianem wydajności i jakości pracy. Znaczenie pedagogiczne egzaminu jako formy pracy samokształceniowej polega na tym, że pobudza on studenta do poważniejszej i systematycznej pracy w ciągu roku i do trwalszego przyswajania sobie materiału naukowego, zwiększa świadomość jego obowiązków, wzmacnia poczucie odpowiedzialności za pracę oraz pobudza i zachęca do dalszej pracy.

Wszystkie formy kształcenia zaocznego, już od pierwszych chwil ich stosowania, powinny być, wydaje mi się, potraktowane pod kątem widzenia przygotowania studenta do egzaminu. Dlatego egzamin, to nie tylko osobista sprawa studenta, lecz również

przedmiot troski profesora. Nie chodzi tu bowiem wyłącznie o skonstatowanie takich czy innych wyników, ale również o czynne ich kształtowanie. Im wydatniejsze będą zabiegi profesora nad kierowaniem pracą samokształceniową studenta, tym niewątpliwie lepszy będzie wynik egzaminu.